

ZNAČAJ I MOGUĆNOST ESTETSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA U PEDAGOŠKOM PROCESU

Iz vidokruga fenomenološko-aksiološke estetike Pavla Vuk-Pavlovića

MILAN MIŠKOVIĆ

(Zagreb)

UDK 101 (457.13)
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 15. VIII. 1994.

»Stvaranje umjetnine prima svoj puni neki smisao, ako stvaralac ima nešto nekome da kaže, prikaže ili priopći; umjetničko se djelo opravdava bitno tek stavljajući se između 'ja' i 'mi', kao posrednik neki između stvaraočeva i primaočeva doživljaja, ukratko dakle kao sredstvo ili posredništvo društvenoga općenja, suobraćanja« (Vuk-Pavlović, 1976, 236).

»...bistvu primjeren utjecaj umjetnine kao estetskog dobra dolazi otud, što je ona smislovit nosilac i iznosilac duševnosti« (1976, 205).

»Smisao je odgojna odnošaja, da se u njemu i po njemu ostvari pun kulturni život, da se drugim riječima, održi kontinuitet vrijednosna doživljavanja, u što većoj obuhvatnosti i što višoj razini« (Vuk-Pavlović, 1934).

1.

Sto godina je prošlo od rođenja (u Koprivnici) filozofa i pedagoga Pavla Vuk-Pavlovića (9. II. 1894.-13. XI. 1976), koji je više od pola stoljeća bio prisutan u našoj i europskoj kulturnoj javnosti, a jedan je od rijetkih naših mislilaca što je stvorio cjelovit filozofijski sustav. Studirao je filozofiju u Leipzigu, Zagrebu (gdje je 1921. doktorirao) i Berlinu. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu radio je kao sveučilišni profesor od 1929. do 1940. te od 1946. do 1948, a na Filozofskom fakultetu u Skopju od 1958 do 1971, gdje je osnovao laboratorij za estetiku, prvi pri jednoj katedri za filozofiju u bivšoj Jugoslaviji. Predavao je filozofiju odgoja, estetiku, etiku, povijest filozofije.

Izbjegavši jednostranosti filozofije života (Nietzsche, Bergson, Simmel,...), neokantovske aksiologije (Volkelt...), individualne i socijalne pedagogije, formalističke i psihologističke estetike – stvorio je originalan filozofijski sustav zasnovan na realistički protumačenu doživljaju (čovjeka u cjelini odnosa i veza sa zbiljskim svijetom, življenom zbiljom) kao jednu varijantu fenomenologije, blisku Husserlovoj iz »Krise...« (1936), ali zacrtan deset godina ranije u svom prvom glavnom djelu (1926). Taj se sustav sastoji od filozofije spoznaje, filozofije kulture, filozofijske pedagogike, estetike i filozofije vjere, filozofske antropologije, filozofije povijesti, filozofije politike i etike. Glavna su mu djela: *Spoznaja i spoznajna teorija* (1926), *Ličnost i odgoj* (1932), *Duševnost i umjetnost* (1976), *O smislu filozofije* (1969), *O značenju povijesnih smjerenja* (1974). Značajne su mu monografije o Spinozi i Đuri Arnoldu, te manji spisi o spoznaji, odgoju, misliocima...

Da je pisao na jednom od svjetskih jezika, Vuk-Pavlović bi bio mnogo poznatiji i utjecajniiji filozof. Njegovo je mjesto s Husserlom, Schelerom, Hartmannom, Ingardenom; a svojom varijantom fenomenologije rješava jednostavnije mnoga spoznajna, etička, estetska, ontološka, aksiološka, pedagoškijska... pitanja. Njegova fenomenološko-aksiološka filozofija zasnovana na realistički protumačenu doživljaju, ontološkoj troslojnosti zazbiljnosti (tvarnost, duševnost, duhovnost) i dvostrukom monopluralizmu (jedna zazbiljnost – mnoštvo svjetova, jedno življenje – mnoštvo doživljaja) – objašnjava stvaralaštvo u kulturi u bitnim statičkim i dinamičkim dimenzijama i determinantama.

Da bi izrazio izvornost svoje filozofije doživljaja – jedine dosljedne filozofije doživljaja na hrvatskom jeziku – stvorio je poseban izraz i terminologiju, a obdaren i umjetničkim talentom, izražavao je svoje misli i u umjetničkom obliku: zbirka soneta »Zov« i »Razvaline«, i aforizmi »Usplahireni stihovi«. Vuk-Pavlović je filozof ljubavi spram čovjeka (filozofiju određuje kao logos koga usmjerava agape), koji je uvidio veliki značaj kulture za individuaciju-personalizaciju, i zapazio veličinu i tragičnost mnogih mislilaca. Stoga se zalagao za slobodu i pluralizam filozofija (svjetova, istina), ne zanemarujući ni ulogu filozofije u jednom narodu. Svaka bi se kultura ponosila misliocem poput Vuk-Pavlovića.

2.

Neka odgojna teorija izražava smisao i dugoročne ciljeve što je određeno društvo stavilo u zadatak svom odgoju i obrazovanju, tj. kakvog budućeg čovjeka od svoje djece želi stvoriti. Suvremenu epohu karakteriziraju »ekstremne divergentne tendencije bitnih konstituenti čovjeka«, vidljive u razlici »rasipanja u mnoštvenosti, gubitka i zaborava sebe« ili upornog traženja »jedinstva, sebe,

vlastitog identiteta« (M. Brida, 1989, 127),¹ koje više-manje određuje smisao i praksu odgoja i obrazovanja u suvremenim društvima. Svatko odlučuje hoće li živjeti u »samoljublju«, gdje će kulturne tekovine podvrgnuti biološkoj egzistenciji, ili u »samobrižju«, gdje će vitalne snage staviti u »službu ostvarenja ličnosti« i »puna čovječstva« (Vuk-Pavlović, 1976, 160).² A društvo mu treba pomoći razradom smisla, dugoročnih ciljeva i načina realizacije odgoja i obrazovanja; jer djelovanje odgoja može imati na društvenom planu dugoročne učinke.

Ako za smisao odgoja uzmemo pomoć mladima da izrastu u kulturne ličnosti i autonomne i uravnotežene osobe sposobne da realiziraju bitno ljudske sposobnosti, onda estetski odgoj, obrazovanje i kultura mogu dobiti veću i značajniju ulogu nego dosad. Koje su mogućnosti i značaj estetskog odgoja, obrazovanja i kulture po estetici P. Vuk-Pavlovića? Kako postići da se te mogućnosti više realiziraju u pedagoškom procesu?

Vuk-Pavlovićeva fenomenološko-aksiološka estetika komunikacije, zasnovana na *doživljaju upredmećene duševnosti kao iracionalne sadržine svijeta*, zajedničkom mjerilu estetskog doživljavanja i umjetničkog stvaranja – omogućuje spoznavanje i razmatranje bitnih dimenzija i determinanti estetskog doživljavanja i umjetnine: prema unutarnoj (nad)organskoj vezi, po širini i dubini, po epohalnoj (vremenskoj), socijalnoj i individualnoj uvjetovanosti i društvenoj ulozi, i po svojevrsnosti estetskih kvaliteta, po čemu se umjetnina kao kulturno dobro razlikuje od znanosti i filozofije.³

Za uvid u originalnost i obuhvatnost izlazišta ove estetike i filozofije umjetnosti razmotrit ću navedeni pojam-sintagmu u razlici i jedinstvu članova (doživljaj, duševnost, upredmećenje, svijet).

A) *Doživljaj; estetski doživljaj, akt, uvid i stav*

a) *Doživljaj* je »razmjerno najsvjesnije očitovanje života« (1976, 89), i kao »svjesni život« izdiže se iz struje življenja »prožet smislovitošću, koja počiva na nazočnosti određene vrednote« (1976, 19/20). Cjelovit je korelaciono jedinstvo subjekta ili akta (duševne funkcije, svjesnosti) i objekta ili predmeta na koji je

¹ »Smisao odgoja u suvremenom svijetu«.

² Usp. Vuk-Pavlović, 1961, 92. i M. Brida, »Pogled na modalitete odnosa čovjek-svijet«, 1989, 126. Svoju pedagogiku (filozofiju odgoja) iznosi Vuk-Pavlović u »Ličnost i odgoj«, 1932. i sedam manjih rasprava, gdje polazi od antropološko-aksiološke podjele na individuum, kolektiv, moć, državu s jedne i lice, ličnost, ljubav, zajednicu s druge strane.

³ Ovdje ne iznosim sve dimenzije njegove estetike/filozofije umjetnosti, koju sam razvio i primijenio u doktorskom radu u filozofskom, estetskom i kritičkom tumačenju romana: unutarnjim, izvanjskim (komparativnim) i kombinirano-kompleksnim pristupom.

usmjerena, i filozofijski pojam što traži »filosofički stav«. Estetika je filozofijska disciplina s filozofijskim stavom i predmetom (»metempirički stav metempiričkog predmeta«) i metodom.⁴

b) Uza svu bliskost noetskog (spoznajnog) i estetskog stava kao nepraktičnih, kontemplativno-teorijski usmjerenih na »bistvo« predmeta, oni se i razlikuju. Popratna afektivno-voljna pojava razlikuje estetski doživljaj od drugih, a umjetničko stvaranje i doživljavanje od znanstvenoga. Paradoks je estetskog stava: teorijsko-promatralačka usmjerenost na svijet »stvari« kakve jesu, nepraktična distanca i istodobna obuzetost njihovom »ljepotom« i (ne)istinитоšću, i s tim povezana širina i dubina estetskog područja, predmetnosti; te mogućnost pristupačnijeg (od filozofije) prikaza i uvida stanja i problemâ življena svijeta, zbilje.

Konkretna se duševna cjelina, opet, odlikuje »sadržajnom punoćom« i primjerno shvaća »samo kao organičko jedinstvo« u umjetničkim djelima, a ne znanstvenom spoznajom, koja razbija i raščlanjuje cjelinu, svrstava u kategorijalna područja posebnih znanosti i distancira se od objekta. Stoga naš filozof tvrdi: »Koliko možda i bile bliske; istina se i ljepota... ne pokrivaju« (1976, 172). I zaključuje: »I kao što nauka u naučnim djelima taloži duhovne tekovine vremena, tako umjetnost u svojim djelima kondenzira duševna očitovanja koja to vrijeme karakteriziraju« (1976, 25, 122–27, 163–69, 207).

c) Estetski očitostni doživljajni akt, uvid jest »neke vrste saznanja«, a može se »na najkraći način odrediti kao suživljajno, afektom praćeno neposredno bistveno zahvaćanje« (1976, 182). U njemu sudjeluju sve »punoći doživljaja« pripadne duševne funkcije u »živom iskonskom jedinstvu«; prožimaju se intelektualitet u »svojoj čitavosti« i čuvstvo prema »čitavoj ljestvici« mogućnosti (1976, 180–84). »Upredmećena« se duševnost otkriva u estetskom suživljaju *poistovjećivanjem* subjekta i objekta, što nije stapanje ili unošenje subjekta u objekt (jer nijedan ne gubi svoje značajke), već sudoživljajno vrijednosno poistovjećivanje i intuitivno »očitosno« spoznavanje po objektiviranoj duševnosti. Ovisi od stupnja razvijene socijabilnosti, sposobnosti, dubine i vrijednosne punoće ljudske ljubavi. To je svojevršno intimno približavanje, zaljubljenost, opčinjenost, očaranost, potpuna obuzetost nosiocem »estetske vrednote«; gdje se čovjek odvaja od egocentričnog »ja« i vezuje uz općeljudsko »mi«, što se podudara s »bitnošću magičnoga doživljavanja«. To stanje nije jednolično, javlja se u mnoštvu »istančanosti duševnih uzbuđenja«,⁵ pri čemu se ne remeti »su-

⁴ Taj stav i predmet imaju umjetnost, filozofija i religija. O metempiričkom i empiričkom stavu i predmetu i njihovu ukrštanju usp. Vuk-Pavlović, 1926.

⁵ Dobar primjer je kazališna predstava, kad istodobno gledamo kretanje i djelovanje (ponašanje) likova, slušamo im govor, suživljavamo se s njihovom sudbinom, odnosima i pokretima duševnosti u odjecima kao što su: suradost, supatnja, sućut, suuzbuđenje, sučuvstvovanje i sl., i intuitivno to sve shvaćamo kao i odvijanje drame u cjelini.

bjektova opća promatralačka ravnoteža«, ne muti jasnoća niti izbljeđuje »unutrašnji sjaj estetskog uvida«. ⁶

B) Doživljavanje kao duševno bivanje; aksiološka otvorenost estetskog područja i umjetnosti

a) Uz tvarnost i duhovni bitak duševnost je treći (središnji) ontološki član, sloj zazbiljnosti. Kao iracionalna, nesamorazložna, vremenotvorna veličina; ona neprestano »teče, protječe, stalno nazočna nadolazi«, a očituje se u »življenju, izivljavanju, doživljavanju, proživljavanju« (1976, 157). Vuk-Pavlović je tumači funkcionalno, a ne supstancijalno: »Duša se ne može 'imati', duša se može samo 'biti'« (1976, 120). Ili drukčije: doživljavanje je duševno bivanje. Duševni svijet otkriva se u »magičkoj« i dječjoj fazi ljudskog razvitka, kad se neposredno, zorno zahvaća tjelesno nerazdjelno od duševnoga, i na uzajamnosti »nagovor-odziv« izdvaja iz »mi-odnosa« i veza, i postupno formira naše »ja«. To slični estetskom doživljavanju umjetnika uz događaje svog vremena, društva, naroda, sredine, društvenog karaktera. Tako dobiveno »prastavno« znanje taloži se u nesvjesnom/podsvjesnom dijelu »jastva«. ⁷

Biće je ljudsko »ponajprije skrenuto prema objektu«, stvarima okolna svijeta, ⁸ pa se čista duševnost sa svim unutarsubjektivnim »momentima« otkriva po »transsubjektivnome bitku, na koji je psihička funkcija bistveno upravljena« (1976, 99). Trag, odsjev, refleks duševnosti na objektivnoj datosti po kojemu zaključujemo o vrsti predmeta i duševne funkcije (zamjećivanje, predočivanje, čuvstvovanje, mišljenje, htijenje, žuđenje, zamišljanje, fantaziranje...), osnovni je primjer »upredmećene« duševnosti. Tako duševni tijek, neponovljiv psihički proces »ustraje u pamćenju, biva pristupan sjećanju«. Pamćenje je tu nalik magnetofonskoj ili magnetoskopskoj vrpci: »Ima samo doživljavanja doživljivenoga« (1976, 95, 97/8).

»Upredmećena« duševnost nije (samo) ona subjektivno življena, već bitno na osnovi »značaja objekta«, ⁹ smisla predmeta doživljena, tj. korelacijsko je-

⁶ Usp. shvaćanje estetskog akta u: N. Hartmann, 1968, 86–89.

⁷ Usp. o fenomenalnoj i smislovitoj podjeli doživljaja na neposredovani »prastav« znanja, subjekt-objekt relaciju »međustava« i »bistvo«, spoznati smisao cijele ili dijela činjenice, u Vuk-Pavlović, 1926. i M. Brida, 1989. i 1974.

⁸ Usp. J. P. Sartre, 1962. o jednoj osnovnoj ideji Husserlove fenomenologije: intencionalnosti.

⁹ »Značaj (smisao) objekta«, odnosi se na svaki suvremeni ili povijesni događaj-doživljaj uz koji se netko (umjetnik) suživio, i na njemu ostavio afektivno-voljni trag. Evo primjera (1976, 23): »Može netko doživjeti smirenost nekog krajolika ili sumornost nekih razvalina, a da je sam sasvim drugog raspoloženja. Ta smirenost ili sumornost nije njegova, ona je u objektivnom smislu upredmećeni ugođaj. Pjesma neka može biti tužna. Tko je sluša i doživi, ne misli da doživljava svoju tugu; ona se doživljava kao kakvoća te pjesme«. Usp. R. Ingarden, 1975, 24/5.

dinstvo subjekta i objekta (1976, 75): »Ona se zna očitovati uza sve, što se može nadati doživljaju, bilo to zamijećeno, predočeno, izmaštano, zamišljeno, vrednovano, naslućeno. Ona prijanja uz pojave prirode i duhovne objektivitete, uz predmete ljudske čežnje i žudnje. Ona takoreći obavlja i anorgansku i organsku i nadorgansku (kulturnu) zazbiljnost i žigoše dahom ugođaja stjecaje ljudske sudbine« (1976, 115). *Estetsko je područje, dakle, beskrajno raznoliko po širini, a ono se razlikuje i po intenzitetu doživljavanja ljestvice vrednota, dubini* (1976, 227–35). Proširuje se i produbljuje na svu zazbiljnost i zbilju. A »zazbiljnost« (živiljen i doživljiv svijet) pokazuje se »estetskom« koliko je »protkana upredmećenom duševnošću« (1976, 115), dok se po »kontinuiranoj... opstojnosti« kako se pokazuje »podvrgnuta kategoriji čitavosti«, očituje »zbilja« u »prožetosti ljepotom«, »obavita estetičnošću« (1976, 175).¹⁰

Uvjetovanost duševnosti »danim objektom« od najvećeg je značaja za umjetnost, jer je samo tako moguća kao »oseban duhovni objektivitet«, što može »svojim sredstvima« iz tijeka duševnog bivanja, »određenu pojavu izdignuti i ograditi..., vezati i ukovati u umjetninu kao neke vrste konstrukciju podesu da bude valjanim posrednikom između stvaraočeva i primaočeva doživljaja« (1976, 24). »Upredmećenje«, dakle, znači i uobličavanje, strukturiranje, »sapijanje u oblik« i osmišljenje umjetnikova doživljaja duševnosti¹¹ kao iracionalne sadržine svijeta u »tvarnu« podlogu i predmetni »svijet« (prikazivačke) umjetnine (1976, 176, 208–14).

b) Duševnost umjetnika i njegova pokoljenja kao i duševnost koja i kakva se ima po estetskom značenju objaviti u umjetnini, životno je uvrzena u određen doživljavan i izivljavan svijet, što se u »okviru zazbiljnosti izdiže« kao »konkretna zbilja, koja se plastična i živi i izivljava i doživljava i proživljava« (Vuk-Pavlović, 1969, 14–25). U tom smislu vrijedi i za duševnost kao i za zazbiljnost da je i »jedno i mnogo, i jedna bistvenost i mnoštvo svjetova« (zazbiljnost) i duševnost jednog zbiljskog svijeta i njena mnoga iskustveno-doživljajna uza-sebljenja (1976, 118, 201, 223). A »svjetovi različite duševno-duhovne konstitucije, različita društvena temelja i različita vrijednosna središta odjeljuju razli-

¹⁰ Na primjerima (1976, 114–18, 173–79) se pokazuje, da se estetski može prosuditi i ocijeniti čitav prirodni, povijesni i kulturni život i brojna im područja: etičko, spoznajno, odgojno, vanjska priroda, neka rasprava ili misao i dr. s gledišta čitavosti, zaokruženosti, dokrajčenosti, potpunosti, cjelovitosti i »upredmećene« duševnosti.

¹¹ Duševnost daje »iskazu ili prikazu estetskoga doživljaja bezuvjetno potrebnu gustoću uredotočujući sve stvarne odnosno zorne česti takva prikaza prema sebi kao smislenu središtu« (1976, 176). Umjetnina je stvarno-duševno-duhovni nadorganski mikrokosmos, koga suodređuju dvije duševnosti (»prikazana« i »prikaza«). Prva, ono »dionizijsko«, jest sadržaj umjetnine i rezultat neposredovana »prastavna« doživljaja, a druga, ono »apolinijsko«, izraz je umjetnikova talenta: zanosa, fantazije i truda oko izraza i uravnoteživanja umjetnine (1976, 205/06, 225). Osnovni pojmovi umjetnine su: estetska čitavost, gustina, dubina i ravnoteža (1976, 173–76, 229–32).

čite načine estetskoga doživljavanja a u povodu toga i umjetničkoga izražavanja« (1976, 76/7). Zato nema bezvremene umjetnosti, jer čovjek koji je stvara i »sam nije niti može biti bezvremen« (1976, 67/8). U povijesti »estetske kulture i umjetničkih djela« iznijeti su likovi »opće ljudskih duševnih svojstava, ugodaja, okolnosti pa i sudbina«, a u nekim »povijesnim razdobljima i prostorima kulture« – određeni za njih »reprezentativni« duševni likovi, do kojih stoji »opće obličje, nadmoćni stil« s granicama mogućih preinaka (1976, 222–24). »Svijet« u Vuk-Pavlovića znači: svijet epohe, pokoljenja, estetski svijet, umjetničkog djela, jednog čovjeka. Tako umjetnina »zrači i znači malen neki svijet za sebe« (1976, 175), mikrokosmos; a »svako lice, kako ovako ili onako sudjeluje na samoostvarenju, živeći i doživljavajući ima, koliko djeluje i djelujući opstoji, i svoj neki svijet« (1969, 15).

c) Estetsko i umjetničko područje i doživljavanje, za razliku od drugih područja kulture, aksiološki karakterizira »otvorenost, širina i sadržinska obuhvatnost«, jer premda »vrijednosno svojevrsno« – »dolazi prirodno u dodir s pojavom i objavom svekolike ljestvice vrednota« i vrijednosnih »valjanja« (1976, 161). Ili drukčije: »Koliko je god umjetnost zadužena estetskoj vrednosti, moguće joj je da izazove i razotkrije izvanestetske vrijednosti u svoj njihovoj znatnosti, moći i djelovnosti«. Njome se ne ostvaruje samo osamljena »estetičnost«, već »potvrđuje povezanost i bistvena saveznost vrijednosnog svijeta uopće«, po čemu se umjetnost i »uvrjava u cjelokupnost ljudske kulture« (1976, 230).

Sadržaj estetike obuhvaćao bi: 1. zrenje izvanumjetničkih pojava, neposredovana doživljaja konkretna življena svijeta, 2. otkrivanje i prikazivanje izvorna stvaralačkog doživljaja (umjetnik u umjetnini) i 3. primanje i usvajanje umjetninom posredovana doživljaja.

Uzimanje realistički protumačena »doživljaja« kao »naročito zapažena događaja, kojim se ljudsko življenje u punoći osvjetljava« za vrijednosno središte čovjeka (u cjelini mu odnosa i veza sa svijetom, življenom zbiljom), posebno tvrdnja da je uvijek u pozitivnom ili negativnom smjeru »vrijednosno zakovan« (1976, 80), tj. o podudaranju doživljajna i vrijednosna središta, ili, što je isto, da je duševnost uvijek upućena na »duhovni bitak« i svaki »jednoznačno usmjeren snop zajedno vezanih, supripadnih različitih« duševnih funkcija kreće se oko »određene vrijednosti kao svoje neke smislonosne osi« (1976, 187) – središnja je misao cijele njegove filozofije, što mu uz ontološku troslojnost (tvarnost, duševnost, duhovnost) i dvostruki monopluralizam (jedna zazbiljnost – mnoštvo svjetova, jedno življenje – mnoštvo doživljaja) omogućuje da objasni stvaralaštvo u kulturi (filozofija, umjetnost, religija, znanost; etičko, političko, pedagoško i drugo djelovanje) u bitnim statičkim i dinamičkim dimenzijama i determinantama. Tvrdnje da se svako »doživljavanje temelji na punom i cjelovitom jedinstveno usidrenom duševnom bivanju«; da se »svakim vrijednosnim

doživljajem očituje čitava i nerazdjelna duševnost«; da je duševnost kao »središnji predmet umjetnosti« (1976, 227) upućena na duhovni bitak (1976, 187) i različite vrijednosti, koju on/one *osmišljava i osvjetljava*, a koga/koje ona *nosi*, dok ga/ih snopom svojih funkcija *aktualizira* – afirmira egzistenciju estetskih vrednota i aksiološku dimenziju estetskoumjetničkog i svakog doživljavanja i stvaranja, te središnje mjesto duševnosti¹² u njemu.

C) Djelovanje umjetnosti; mogućnost i značaj estetskog odgoja i obrazovanja

a) Gdje god susrećemo čovjeka, nalazimo i njegovu umjetnost koja znači »bitan činilac njegove duhovne gajidbe, njegove prosvjete, njegove uljudbe« (1976, 235). Što joj je poziv i koja joj je iskonska svrha? – Čovjek ni u krajnjoj samoći nije izdvojena jedinka, već je kao *dvobiće* (pojedinačno i skupno) vezan za zajednicu, pa se izvan svake komunikacije ne bi održao ni kao »prirodno biće« (1976, 83/4). Kako je »žeđ za dušom« – odsudni »praporiv« i »najiskonskija i najosnovnija značajka istinske ljudske opstojnosti«, što ga čini »bistveno komunikativnim bićem« – ne zadovoljavaju teorije koje izvor umjetničkog stvaranja nalaze u posebnim društvenim potrebama: igri, govoru riječima, raznim nagonima. Pravu osnovu umjetnost »iskazuje samo u odnosu komunikacije«; u »želji i žudnji za duševnim dodirrom i potrebi za komunikacijom«. Kad potreba za duševnošću nadržaste mogućnost neposredne komunikacije, stvaraju se sredstva proširene: kulturna dobra, unikatne, nerazdjelne (nepotrošne) tvorbe: umjetnine, znanstvena i filozofska djela. »Svaka je umjetnina društveno uvjetovana« (1976, 193–204, 236).

Umjetnina nije »troma« i »nijema stvar«, već u »jezgri svojoj živa i utjecajna, iz svog središta skroz djelovna, da upravo zrači silama što prodiru iz jedinstvene joj čitavosti« (1976, 204). Sa zorom i osluhom, ona »uzbunjuje, uzgiba ljudsku ćud, izaziva i čuvstven i voljni *odziv* (1976, 236) kao *odgovor* na »duševni izazov, koji iskrsava, sja i žari« iz dubinske joj jezgre (1976, 205). Po značaju može biti »neke vrste budilačkom i uzbuđivalačkom« pobudnom snagom u

¹² Duhovni je bitak predmet »istinsosna zrenja«, »etička se vrednota« veže za ljudsku osobu, »lice i ličnost«, a duševnost je »nosilac estetske vrednote«. Ali pripisivanje spoznavanja (samo) mišljenju, ćudorednog čina – volji, a estetskog postavka – čuvstvu, znači suživanje i redukciju »stvarnosti«. Premda, recimo, u ćudorednu doživljaju pripada spoznaji i čuvstvu drukčiji položaj nego u njihovu, ne može se zamisliti »potpuna ćudoredna ličnost, koje bi čuvstveni život bio krnj« ili bi »djelovala u beščutnosti«. I zahvaćanje, usvajanje i bogaćenje estetskim vrednotama, traži »čitava čovjeka«, po »emocionalnoj osjetljivosti, afektivnoj uzbuđljivosti, intelektualnoj razvitosti« (1976, 176, 184–86).

zajednici. Djelovanje joj je u društvenoj zajednici »različito i napose usmjereno prema stalnim vrednotama, kojima se osmisuje život« (1976, 237).

Umjetničko djelo, »istinski i smislovito doživljeno utječe posredstvom čuvstveno-voljne popratne pojave na neposredno duševno bivanje onih, koje zanosi«. Pokreće njihovu duševnost u »stalnu nekom smjeru«, mijenja je, preobražava, izgrađuje i tako ostavlja na čovjeku »značajan trag« (1976, 238). Uz sviđanje, umjetnine u estetskom doživljaju izazivaju: uznemirenost, tugu, potištenost, tjeskobu, zanos, potresenost i sl. (1976, 180). One uče čovjeka suživljavanju s »tuđom duševnošću«; proširuju mu »sposobnost poniranja u duševnost uopće«, čime »bistri u njega uvidavnost« prema bližnjima s kojima dijeli »brigu i radost« opstanka; produbljuje *povezanost* s »društvenom sredinom«, te budi svijest i volju k »sudjelovanju« s duševnošću »duhovne zajednice« (kulture). Kako nitko »ne može živjeti obuhvatnošću života zajednice kao cjeline (u njezinu unutrašnjem mnoštvu), mimo koje se ne bismo mogli izgraditi kao duhovna bića« – nije nevažno »koliko smo osjetljivi za doživljavanje bližnjih« i »učimo shvaćati tuđu duševnost«. A svaki »uspon« u proširivanju duševnih mogućnosti, znači »uzdizanje i proširivanje udružljivosti« (1976, 239).

Umjetnost »nadoknađuje« iskustvo što ga »svakidašnjica« ne donosi životu u dovoljnom opsegu ni poželjnoj punoći«, potrebno pojedincu želi li živjeti u punini i skladu svoga bića (1976, 141). Ona zna kod čovjeka razbuditi i podržati iznad »zabrinutosti za sebe samog« – »osjećaj vezanosti za zajednicu« i na njemu »usidrenu svijest odgovornosti«, posebno svojstvo ljudskog bića (1976, 240). U svojoj izvornosti, umjetnost se više nego pojedincu – obraća »družbenoj skupini«, pa sudjeluje u »izgradnji skupne svijesti«. Nuka već svojim opstankom, nazočnošću »članove neke društvene sredine« da »doživljajno sutitraju« i nagoni ih na »uporedno doživljavanje«, pa u životu određena pokoljenja »usklađuje zajednicu u stalnom smislu i danim joj granicama« (1976, 240). Umjetnina može izazvati i *odbojne* čuvstveno-voljne poticaje i porive, i tako sprečavati predrasude i otežavati i kočiti ostvarivanje s društvenog gledišta nepoželjnih namjera. Za primjer služe: Danteov »Pakao«, Goyine »Strahote rata«, F. Schillerov »Don Carlos«, Delacroixova »Sloboda vodi narod« i dr. Čovjek je i sam »biće u mijeni« koje traži promjenu i djeluje oko preoblikovanja stvarnosti i preobražaja svijeta (1969, 15/16), pa zna i pod utjecajem umjetnosti »lomiti ograde... poželjnoj preudezbi života« (1976, 239).

Umjetnik pripada »među ličnosti izuzetno jake i uporne potrebe«, istančane i »nadprosječne sposobnosti da služi svrhama socijalne komunikacije« (1976, 203). Može se »oživotvoriti kao svojevrsna ličnost« samo u »druževnoj odnosno zajedničkoj komunikaciji«; da stvaranjem duhovnog dobra (umjetnine) omogući komunikaciju estetskog doživljaja (1976, 204, 213/14). Kako se »sadržinom svoga djela može obazreti na izvanestetske vrijednosti« iz »svega prirodnog i kulturnog života«, moći će iznijeti »terete« i »teškoće« iz područja

običaja, morala, prava, politike, odgoja, vjere i tako »neizravno utjecati na krug, u kojemu i za koji stvara«, što najviše ovisi od »dubine« njegova djela (1976, 230).

Zaključak bi bio: 1. Umjetnost kao »jedan od nezamjenjivih duhovnih činilaca« u službi očovječenja čovjeka i »uljudivanja svijeta« – nije odijeljena od života, već »pripada jedinstvu ljudske uljudenosti i prosvjete«. I ne da se zamijeniti niti prevladati nikakvom znanosti. 2. Iz njena dubinskog djelovanja u »stalnu usmjeravanju kako duševnih postavaka pojedinčevih tako i zajedničkog života« (1976, 239, 241), te mogućnosti estetskog doživljaja, »uviđaja« za »samoostvarenje čovječje ličnosti i njegu njezine kulture« – zaslužuje interes za »izgradnju svijeta umjetnosti i produbljanje istinske... estetske kulture« istu pažnju kao one znanstvene (noetske), u čemu daleko zaostajemo (1976, 141).

b) Vraćam se na pitanja-vodilje s početka. Pokušao sam na estetici i filozofiji umjetnosti P. Vuk-Pavlovića ukazati na značaj i mogućnosti estetskog doživljavanja i umjetničkog stvaranja za kulturu, individualni i društveni život. Premda je iz rečenog jasno koje su mogućnosti i značaj estetskog odgoja, obrazovanja i kulture za (samo)odgoj i (samo)obrazovanje mlade generacije, osvrnut ću se kratko na to, držeći kao cilj odgoja i obrazovanja pomoć »samoostvarenju ličnosti i njegu njezine kulture«.

Značaj i mogućnosti estetskog odgoja, obrazovanja i kulture izlazi: 1. iz aksiološke širine i sadržinske obuhvatnosti *estetskog područja*, u kojem se mogu prikazati sve izvanestetske vrijednosti iz prirodnog, povijesnog i kulturnog života; iz čega mogućnost da mlada generacija kroz umjetničko doživljavanje najbolje upozna čovjekovo posebno društveno, nacionalno i univerzalno življenje, svjetove i sudbine, i tako dobije najbolju pripremu za što puniji i osmišljeniji život; 2. iz karaktera *estetskog doživljaja, akta, uvida*, gdje u iskonskom jedinstvu sudjeluje intelekt u svim mogućnostima i čuvstvo u svim očitovanjima; pa zahvaćanje i usvajanje estetskih vrednota traži i razvija čitava čovjeka, po »emocionalnoj osjetljivosti, afektivnoj uzbudljivosti, intelektualnoj razvitosti (1976, 184-86); 3. iz karaktera *estetskog stava*, koji kao suživljajno poistovjećivanje daje »znanje i osviještenost, što zadire duboko u ljudsku čud i pogada srč egzistencije« (1976, 140), a istodobno kao promatralačko-teorijski stav ne smjera na nasilnu (praktičnu) izmjenu svijeta, već na njegovo doživljavanje i proziranje takvog kakav jest, čime ujedno doseže njegovu ljepotu i (ne)istinu; 4. iz iznesenog *višestrukog djelovanja umjetnosti* i estetskog doživljavanja na život pojedinca, društvene skupine (generacije) i cijele društvene zajednice i kulture, što bi se moglo dopuniti; 5. iz *estetskog principa*: čitavosti, zaokruženosti, cjelovitosti, potpunosti, dovršenosti i »upredmećene« duševnosti.

U kratkom odgovoru na pitanje: kako estetski odgoj, obrazovanje i kulturu uspješnije realizirati u pedagoškom procesu, polazim od postavke da odgovarajuće prosvjetne instance i realizatori pedagoškog procesa vide u odgoju i obrazovanju smisao sličan Vuk-Pavloviću i srodnim mu filozofima-pedagozima.

Estetski odgoj, obrazovanje i kultura mogu se uspješnije realizirati: 1. većom zastupljenosti estetskog obrazovanja i kulture (umjetnosti) u pedagoškom procesu, slično praksi waldorfske pedagogije;¹³ 2. obrazovanjem nastavnika-pedagoga u tom smislu; 3. promjenom školskih programa, načina i ritma njihove realizacije već od osnovne škole, u čemu bi trebalo ispitati praksu waldorfske pedagogije; 4. stvaranjem u mjestima sa srednjom školom – centara kulture s bibliotekom, prostorom za izložbe, muzejem,¹⁴ filmo-videotekom, radionicom, dvoranom za kazalište, koncerte, kino i sportska natjecanja; 5. uz cilj odgoja i obrazovanja: harmonično razvijanje osobnosti; već u osnovnoj školi uvažiti interes, sklonosti i razvojne sposobnosti pojedinaca, koje nisu jednake, te započeti proces pozitivne selekcije; 6. u ciljeve i sadržaj odgoja i obrazovanja uključiti prožetost različitih kultura suvremenog svijeta, što bi dugoročno gledano pomoglo toleranciji i kreativnom miru među narodima,¹⁵ premda sam odgoj ne može do toga dovesti bez politike, koja bi po B. Despotu »morala biti, tako reći – ispred sebe same – istinska pedagogija« (1992).

I nastava književnosti u srednjoj školi mogla bi s gledišta veće mogućnosti učinka estetskog obrazovanja i kulture biti poboljšana: 1. da se književno djelo pročita, pogleda, doživi; jer bez tog razgovor o njemu gubi s estetsko-spoznajnog učinka smisao. Otud je uz osposobljenog i motiviranog nastavnika-pedagoga, bitna uloga opremljene biblioteke, kazališta, filma; 2. da se tumačenje-inter-

¹³ Usp. Vesna Krauth, 1992.

¹⁴ U raspravi »Umjetnost i muzejska estetika« (1963, 1976) Vuk-Pavlović ukazuje na pojavu, značaj i ulogu muzeja u novom vijeku, te utjecaj »muzejske estetike« na umjetničko stvaranje i estetsko prosuđivanje, što se podudara s pojavom estetike i potrebom za preglednim zbirka umjetničkih djela. Smatra da se smještanjem u muzej umjetnina istrže iz sredine, svijeta iz kojega i za koji je nikla i gubi svoje pravo mjesto. Duh muzejstva i »muzejska estetika« obzvrmenjuje umjetninu, istrže iz vremensko-povijesno-socijalnog konteksta svijeta u kojem je na doživljaju »upredmečene« duševnosti nikla; čime se osamostaljuje njen formalno-artistički moment i preuzima sadržinsku ulogu. Umjetnina se otuđuje od prave društvene uloge – prenošenja izvorna doživljaja u svijetu kojem pripada, te služi intelektualnim svrhama, obrazovanju.

Na ovo se osvrću M. Brida i Zl. Posavac. Prva smatra (1974, 82): »Premda ima bez sumnje istinitosti u Vuk-Pavlovićevoj tezi o pripadnosti umjetnine jednome konkretnom svijetu, mislim da se ta pripadnost ipak više odnosi na periferni sloj umjetnine, a njezino bismo da tendira prema univerzalno-ljudskoj smislenosti premoštavajući ograde 'svjetova'. Tu pak otvorenost bitno-ljudskom razumijevanju mislim da umjetnina može zadržati i u muzeju, jer je ona u stvari 'mikrokosmos'«.

Zl. Posavac (1987, 1991) ukazuje na značaj ove Vuk-Pavlovićeve rasprave o ulozi muzeja i muzejske estetike u novom vijeku, odmah iza H.-G. Gadamera u »Istina i metoda« (1960, 1978). On kritički dopunjuje Vuk-Pavlovića o većoj mogućoj ulozi muzeja za ljude određenog vremena, sredine, kulture vezano za tezu onog o vremenskoj, epochalnoj i socijalnoj uvjetovanosti umjetnosti od »svijeta« u kom je nastala. Uloga muzeja po Posavcu povećala bi se osmišljenijim kombiniranjem »fundusa« i »postava« muzeja, što bi, mislim, poboljšalo i ulogu umjetnosti i estetskog obrazovanja u pedagoškom procesu.

¹⁵ Usp. Bl. Despot, 1992, gdje traži uvažavanje posebnosti kultura, naroda, rasa, vjera, spolova u obrazovnom procesu; odnosno, uvažava multikulturalnu situaciju suvremenog svijeta.

pretacija vrši na način lektire, s pripremom uz upute i vodstvo nastavnika; 3. na izboru najvećih domaćih i svjetskih (više) suvremenih djela; 4. po satnici waldorfske pedagoške prakse, što bi bolje odgovaralo obradi razdoblja, stilova, žanrova i vrsta.

Literatura:

- P. Vuk-Pavlović: *Duševnost i umjetnost*, Zagreb, 1976.
Ličnost i odgoj, Zagreb, 1932.
Teorija i odgojna zbilja, Zagreb, 1934.
Spoznaja i spoznajna teorija, Zagreb, 1926.
Obrazovanost danas, Skopje, 1959.
Kulturna svijest, znanje i obrazovanost, Skopje, 1960.
Vrednota u svijetu, Skopje, 1961.
Filosofije i svjetovi, u »O smislu filosofije«, Zagreb, 1969.
- M. Bida: *Pavao Vuk-Pavlović – Čovjek i djelo*, Zagreb, 1974.
Traženja, Zagreb, 1989.
- Bl. Despot: *Agresivnost europske filozofije slobode u Hegelovoj filozofiji prava*, Metodički ogleđi, br. 5, Zagreb, 1992.
- B. Despot: *Filozofija-antropologija-pedagogija*, Metodički ogleđi, br. 5, Zagreb, 1992.
- N. Hartmann: *Estetika*, Beograd, 1969.
- R. Ingarden: *Doživljaj, umetničko delo i vrednost*, Beograd, 1975.
- V. Krauth: *Waldorfska pedagogija – briga za odrastanje ili odgoj ka slobodi*, Metodički ogleđi, br. 5, Zagreb, 1992.
- Z. Posavac: *Novija hrvatska estetika*, Zagreb. Prvo izišlo u »Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine«, 1987/1–2 (25–26), Zagreb, 1991, pod naslovom: »Muzeji, umjetnost i povijest«.
- J. P. Sartre: *O književnosti*, Beograd, 1962.

ZNAČAJ I MOGUĆNOST ESTETSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA U PEDAGOŠKOM PROCESU

Sažetak

Ako za smisao odgoja uzmemo pomoć mladima da izrastu u kulturne ličnosti, štoviše autonomne i uravnotežene osobe, sposobne da u društvu realiziraju bitno ljudske sposobnosti, onda estetski odgoj, obrazovanje i kultura trebaju dobiti veću i značajniju ulogu u pedagoškom procesu nego dosad. Rad nastoji iznijeti iz vidokruga estetike P. Vuk-Pavlovića – značaj i mogućnosti estetskog doživljavanja i umjetnosti za kulturu, individualni i društveni život; zatim ukazati na značaj i mogućnosti estetskog odgoja, obrazovanja i kulture,

i kako da se oni više realiziraju u pedagoškom procesu. Značenje i mogućnosti estetskog odgoja i obrazovanja proizlazi: 1. iz aksiološke širine i sadržinske obuhvatnosti *estetskog područja*, u kojem se mogu prikazati sve izvanestetske vrijednosti iz prirodnog, povijesnog i kulturnog života, što omogućuje da se kroz umjetničko doživljavanje upozna čovjekovo posebno društveno, nacionalno i univerzalno življenje, svjetovi i sudbine, i tako dobije dobra priprema za što puniji i osmišljeniji život; 2. iz karaktera *estetskog doživljaja, akta, uvida*, gdje sudjeluje intelekt u svim mogućnostima i čuvstvo u svim očitovanjima, pa estetsko-umjetničko doživljavanje traži i razvija čitava čovjeka; 3. iz osobitosti *estetskog stava*, koji suživljajnim poistovjećivanjem daje »znanje i osviještenost, što zadire duboko u ljudsku ćud i pogađa srž egzistencije« (Vuk-Pavlović) i istodobno kao nepraktičko-teorijski stav ne smjera na (nasilnu) izmjenu svijeta, već doživljavanjem i proziranjem doseže njegovu »ljepotu« i (ne)istinu; 4. iz višestrukog *djelovanja umjetnosti* na usmjeravanje (duševnog) života pojedinaca, društvene skupine (generacije) i cijelog društva i kulture; 5. iz *estetskih principa*: čitavosti, potpunosti, cjelovitosti, zaokruženosti, dovršenosti i »upredmećene« duševnosti.

THE IMPORTANCE AND POSSIBILITIES OF ESTHETICAL EDUCATION WITHIN THE PEDAGOGICAL PROCESS

Summary

If the purpose of education is to help the young to grow to be cultured individuals, indeed, autonomous and balanced personalities, able to show essentially human abilities in society, then the role of esthetical education and culture should become more important in the pedagogical process than it has been so far. From the context of Pavao Vuk-Pavlović's esthetics, the paper presents the importance and possibilities of esthetical experience and art for culture as well as for the individual and social life; the paper also points at the importance and possibilities of esthetical education and culture and at the ways of their realization in the pedagogical process. The significance and possibilities of esthetical education result from: 1. The axiological wideness and comprehensive content of the *esthetical domain* in which all the non-esthetical values of the natural, historical and cultural life can be presented, thus making possible the knowledge about man's specific social, national and universal life, worlds and destinies, acquired through artistic experience, in order that a sound foundation for a full and meaningful life may be provided; 2. The character of *esthetical experience, act, insight* where intellect is a part of all possibilities and emotion of all manifestations, so that esthetical-artistic experience requires and develops a complete person; 3. The characteristic quality of *esthetical viewpoint* that, through co-animated identification, gives »knowledge and raised consciousness, which profoundly influences human nature and reveals the essence of existence« (Vuk-Pavlović) yet at the same time as a non-practical, theoretical standpoint, it does not aim at a (violent) change of the world; it reaches its »beauty« and truth (falsehood) by experience and perception; 4. The manifold *effects of art* on directing the (mental) life of the individual, the group (the generation) and entire society and culture; 5. The *esthetical principles*: wholeness, completeness, integrality, perfection, accomplishment and concretized mentality.